

Edebiyat Tarihçiliğinin Üstadı Ord. Prof. Mehmet Fuad Köprülü ve Yenileşme Devri Türk Edebiyatı II

Kâzım YETİŞ*

Özet: Mehmet Fuad Köprülü, bir edebiyat tarihçisidir. Bunun yanında sadece geçmişle değil, çok yakın dönem ve dönemiyle de ilgilenmiştir. Gördüğü, eserlerini takip ettiği edebî şahsiyetler ile ilgili yazılar da yazmıştır. Ebüzziya Tevfik, Nigar Hanım, Cenap Şahabettin, Tevfik Fikret, Halit Ziya Uşaklıgil hakkında geleceğin edebiyat tarihçilerine ciddî anlamda malzeme olacak değerlendirmelerde bulunmuştur. Ebüzziya Tevfik kendi döneminde yaşayanlarda çakılı kalmış, daha sonraki gelişmeleri görmezden gelmiştir. Bir kadın yazar olarak Nigar Hanım özelliği annelik konusunda edebiyatımızda bir anne hassasiyeti penceresi açmıştır. Servet-i Fünun'un şiirde asıl temsilcisi Tevfik Fikret'tir. Fakat o, politik şiirler de yazmış ve bunlar onun şiiri için hiç de iyi olmamıştır. Cenap Şahabettin eski üslûptan kopmamıştır. Asıl roman Halit Ziya ile başlar. Ayrıca Halit Ziya Türk nesrinin en güzel örneklerini vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Aktüel Edebiyat, Mehmet Fuad Köprülü, Ebüzziya Tevfik, Nigar Hanım, Cenap Şahabettin, Tevfik Fikret, Halit Ziya, Servet-i Fünun, Şiir, Roman, Nesir

Master of Literature Historian Ord. Prof. Mehmed Fuad Köprülü and Modernization Era of Turkish Literature II

Abstract: Mehmet Fuad Köprülü is a literature historian. Beside this, he is interested not only in past but also in his era and adjacent periods. He also writes about the literary figures he followed. Ebüzziya Tevfik makes evaluations about Nigar Hanım, Cenap Şahabettin, Tevfik Fikret and Halit Ziya Uşaklıgil, which may be considered as beneficial for the future literature historians. Ebüzziya Tevfik is stuck in his own era and ignored the new developments. Nigar Hanım as a female writer, opens a window of motherhood sensitivity to our literature. Tevfik Fikret is the definitive representative of Servet-i Fünun literature movement. However he also writes political poems which are not good for his poetry. Cenap Şahabettin sticks to old wording and tone. It can be said that the

***Prof.Dr.,** İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul/TÜRKİYE. kazimyetis@aydin.edu.tr

absolute novel genre starts with Halit Ziya. Moreover, Halit Ziya gives the best examples of Turkish prose.

Keywords: *Contemporary literature, Mehmet Fuad Köprülü, Ebüzziya Tevfik, Nigar Hanım, Cenap Şahabettin, Tevfik Fikret, Halit Ziya, Servet-i Fünun, Poetry, Novel, Prose*

Köprülü, kendi döneminin edebiyatı, edebî kişileri veya yetiştiği bazı kişiler ve onların eserleri için de yazılar yazmış, aktüel edebiyatı yakından takip etmiştir. Bu yazımızda bunları daha doğrusu Servet-i Fünuncular hakkında yazdıklarını değerlendireceğiz.

Ebüzziya Tevfik: Aslında Namık Kemal neslinden olan Ebüzziya Tevfik'i bir evvelki yazıda söz konusu etmedik. Onun ölümü üzerine yazılmış tek yazısında Köprülü, Türk fikir, edebiyat ve kültür, basın hayatında önemli yeri olan Ebüzziya Tevfik'i özellikle bu tarafları ile irdeler. Köprülü'nün bu tür yazıları, söz konusu ettiği şahsiyetin bütün özelliklerini ayrıntılı bir şekilde verme veya hayat hikâyesini anlatma şeklinde değil, Türk kültür ve edebiyat hayatındaki yeri bakımından öne çıkan taraflarına dikkati çekme şeklindedir. Nitekim Ebüzziya Tevfik'ten söz ederken önce *Sirac*, *İbret* ve *Mecmua-i Ebüzziya*'daki mesaisine, sonra bu adla kurduğu kütüphaneye dikkati çeker. Ona göre Ebüzziya, fikir ve edebiyat alanında şaşaalı bir iz bırakmış, *Numune-i Edebiyat* ile Sinan Paşa'dan Namık Kemal'e nesir eserlerimizi tanıtmış, ilmin ve edebiyatın çiçeklerini mahir ve şefkatli elleriyle ölümden kurtarmıştır. Ruhunda büyük bir sanatkâr kabiliyeti saklayan Ebüzziya, uzun zaman Kemal ve Ziya ile birlikte milleti uyandırmaya, kalplerde vatanperverlik meş'alesini yakmaya çalışmıştır. Yazısını kadirşinas Türk gençlerinin samimî elemelerine tercüman olmak için yazdığını söyler Köprülü. Burada "son kırk senelik terakkiyât-ı fikriyyemizde bu kadar çok nafiz ve alakadar bir şahsiyeti, sîmâ-yı hakikisiyle tersim ve tarih-i edebiyattaki mevki-i lâyıkmına ik'ad maksadıyla icra edilecek" bir çalışmanın öyle kısa zamanda yazılamayacağını söyler ve yazısında Ebüzziya'nın şahsiyet-i maneviyyesinden söz edeceğini belirtir. Fakat aşağıda görüleceği gibi Ebüzziya'yı bütünüyle bize tanıtmış olur, en dikkate değer taraflarına dikkati çeker. Köprülü'nün bu alandaki en büyük özelliği ele aldığı şahsiyetin kültür ve edebiyat tarihi bakımından tam bir tespitini yapmasıdır. Buna göre Ebüzziya Tevfik, büyük bir edip değildir. *Ecel-i Kaza* piyesi, Nef'î ve Sürûî hakkındaki eserleri, *Numune-i*

Edebiyat'taki tenkidî görüşleri ona büyük bir edip ve münekkîit sıfatını kazandırmaz. Edebî mütalaaları kısmen dikkat çekici olmakla beraber ekseriyetle umumî ve müşterek telakkileri aşamaz. Şinasi ve Namık Kemal'in etkisiyle o dönemin edebî ve fikrî anlayışları Ebüzziya'da olmakla beraber, bu konuda, Ziya Paşa'nın ondan daha yenilikçi olduğu anlaşılır. Ebüzziya Tevfik Bey'in üslûbu tamamen Şinasi ve Namık Kemal'in nüfuzu altındadır. "Cümlelerin tarz-ı edası, kelimat ve terkiyatının usul-i mezc ve tertibi itibariyle, merhum, Şinasi mekteb-i nesrinin en son şakirdi idi. Namık Kemal'in nesri renk ve ahenginden biraz tecrit edilecek olursa, Ebüzziya'nın nesrinden hiç fark edilemez. Fakat muhayyile ve hassasiyetin besâtatından neş'et eden noksanlara rağmen, *Numune-i Edebiyat* müellifinin nesrinde, şâyân-ı hayret ve takdir bir vuzuh ve selaset mevcuttur. Tevfik Bey'in üslûbu için irad edilecek en doğru ve veciz mütalaa, fikrimce şudur: Eski, modası geçmiş, fakat temiz ve pürüzsüz bir Türkçe." Köprülü, Ebüzziya'yı popülist olarak değerlendirir, Ahmet Midhat Efendi gibi çok geniş bir alanda faaliyet göstermediğini, fakat edebiyat, siyaset, ilm-i heyet, takvimcilik gibi pek çok şeyden bahseden gerçek anlamıyla bir muharrir olduğunu ekler. Zamanının müfrit terakkiperverlerinden olan Ebüzziya, şiddetli bir muhafazakârlıkla "her türlü terakkiyât-ı fikriyye ve edebiyeye karşı izhâr-ı nefret ve lâkaydîden geri durmaz." *Numune-i Edebiyat*'ın son baskısının mukaddimesi bu konuda anlamlıdır. Buna göre Ziya Paşa, Sadullah Paşa ve Namık Kemal'den sonra eserleri *Numune-i Edebiyat*'a girmeye layık hiçbir sanatkâr gelmemiştir. Köprülü buna ancak "galat-ı his" adının verileceğini söyler. Ona göre, Kemal'den sonra Hamit, Ekrem, Sezaî ve Fikret, Halit Ziya nesli Türk lisan ve edebiyatında büyük değişiklikler yapmıştır. Üstelik bugün lisan ve edebiyatımız yeni bir neslin elinde, yeni ve büyük bir değişikliğe uğramaktadır. Hâlâ Kemal'de kalmak edebiyat tarihinin vakıasına uymaz. Dört satırlık bir mektupla Hakkı Paşa Osmanlı üdebasından sayılırken Kemal'in telakkilerine uyarak Ahmet Vefik Paşa'yı bir ahmak addetmek, Cengiz ve Timur'a lanetten büyük bir zevk duymak Ebüzziya için bir kusurdur. Köprülü, bu kusurların Ebüzziya'nın Türk kültürüne yaptığı hizmetin yanında hafif kalacağını ekler. Bu değerlendirme gerçekten bilimsel yaklaşıma olan ihtiyacın bir göstergesidir. Köprülü, Ebüzziya'nın ölümü dolayısıyla yazdığı bu yazıda, başlangıçta kısa zamanda ilmî bir yazı yazılamayacağını ifade etmesine rağmen bilimden ve edebiyat tarihçiliği tavrından

vazgeçmez. Elbette zamanın anlayışı önemlidir. Bazı alışkanlık ve hissîliğin değişmesi bir vakıdır. (Köprülü, 1924: 314-323)

Nigar Hanım: Köprülü, Nigar Hanım hakkında uzun bir yazı yazar. Bu yazısında önce tezkirelerdeki kadın şairlerimizden söz eder. Nigar Hanımın annesinden, babasından, 7 yaşında yatılı olarak Kadıköy’de bir Fransız mektebindeki öğreniminden, bir taraftan Fuzulî, Nedim, Şeyh Galip, Namık Kemal ve Hamit’i, diğer taraftan Hugo, Musset ve Lamartine’i okumasından söz eder. Sonunda Fuzulî ve Musset’yi diğerlerine tercih ettiğini ekler. Bu tahsil onun doğuştan var olan şiir zevkini uyandırmıştır. İstanbul’un her ruha güzellik ve derinlik veren köşeleri ona şiir rüyaları göstermiştir. Yazar bu açıklamalarını, Nigar Hanım ile yapılan bir mülâkata dayanarak yapmıştır. Buradan şairimizin annesinin hasta iken şiir okuduğunu öğreniyoruz. Sonra ilk şiirleri ve şiir kitabı *Efsus* söz konusu edilir. Kitabın müellifi olarak yazılan Nigar binti Osman’ın kadın bir şair olduğunun anlaşılmasının zaman aldığını vurgular. Çünkü bunun kadın olduğuna kimse inanmak istememiştir. Kitap kısa zamanda üç defa basılmıştır. *Saadet* gazetesinde Muallim Hayret Efendi’nin şairimiz hakkında yazdığı yazı şöhretinin yayılmasına katkı sağlamıştır. Sonra *Efsus*’un muhtevası hakkında bilgi verir ve eseri değerlendirir Köprülü. Bu değerlendirmeye göre “Nigar Hanım *Efsus*’da hiçbir suretle bariz bir şahsiyet-i edebiye gösteremez: Lisanı eski, hatta bazı olaldan, gidelden gibi çoktan unutulmuş şekilleri terviç edecek kadar eski ve insicamsızdır.” Genç şairenin 14 yaşından beri yazdığı bu manzumeleri ihtiva eden bu şiir mecmuası için bu lisan kusurlarını ve nazımdaki yanlışlıkları zaruri görür. Öte yandan buradaki şiirlerde Recaîzâde’nin, Hamit’in, o devir gazel yazarlarının etkilerini şiirlerin adlarını yazarak gösterir. Buna rağmen *Efsus*’a büsbütün kıymetsiz bir eser denilemeyeceğini de ekler. Ona göre, “o zayıf parçalar arasında, hassas bir ruhun samimî eninleri duyulmaktadır. Nigar Hanım, şekil, eda, tarz itibarıyla kimin tesiri altında kalmış olursa olsun, daima aynı derin ye’si, aşklarında aldanmaktan, mukabele görmemekten, unutulmaktan ileri gelen elemi terennüm ediyor. Saadet dakikalarını tasavvur ettiği zaman bile, ruhu, yarınki bir ayrılık ihtimaliyle muazzeptir. Tabiat tasvirleri yok denecek kadar azdır.

Acemi ressamların yanlış hatlar, mahdut boylarla kaba ve cansız bir mahiyet verdikleri levhaları hatırlatan o mahdut parçalarda da, bu me'yus ruh hemen kendi derunî elemlerini teşrihe vesile arar; çünkü tabiatın bütün safhaları, ona yalnız aşkı hatırlatmaktadır. “Nigar Hanımın şiirlerinde gözümüzün önünde tabiat canlanmaz ama ıstırap çeken bir kadın kalbi karşısında bulunduğumuzu anlarız. *Efsus*'taki bütün manzumeler, aşk ihtiyacını tatmin edemeyen, yalnızlıktan, uzaklıktan üzülen, hatta bazen ölümü isteyecek kadar karanlık bir ye's içinde bunalan bir ruhun ıstıraplarıdır.” Bu aşk ilâhî, derin, namütenahi, adeta esrarlı bir aşk değil, çok basit ve sade, çok maddî ve beşerî, tatlı ve mülayim bir duygudur. *Efsus*'ta analık şefkatini gösteren şiirlerin, herkesin dikkatini çektiği söylenir. Çünkü bizde o zamana kadar kadın ruhundan kopup gelmiş bu tür samimî mahsullere rastlanmaz. Nazımın bozukluğuna, ifadenin acemiliğine rağmen bunları samimî ve zararsız eser olarak telakki edebiliriz. Yalnız bu birkaç sayfalık şiirde annelik şefkati genç annenin aşka susamış ruhunu kandırarak kadar derin ve kuvvetli değildir.

Efsus'ta nesir parçalar Musset'den tercümeler, birçoğu bestelenmiş ve dillerde dolaşan şarkılar bulunmaktadır ki bunlar şaire yeni şeyler eklemesin. *Niran*'da çıkan şiirler ise şairimizi biraz daha düzgün bir lisanla, biraz daha insicamlı bir nazma malik olarak gösteriyor. O, artık hayatı biraz daha anlamıştır.

Aks-i Sada, Nigar Hanımın en güzel eseridir. Artık o, sanatının kemal derecesindedir. Lisanına sahip, nazım inceliklerine vezinsiz mısralar yazmayacak kadar vâkıftır. Derin bir hüznün, hayata karşı bezgin bir husran ile yazılmış bu şiirlerde *Efsus*'ta olduğu gibi yine ruhuna bir eş bulamamaktan mütevellit yalnızlık buhranları vardır. Fakat hayatın birçok felâketleriyle karşı karşıya gelmekten elim bir tevekkül, ıztrâfî bir sükûn, bütün bu ruhî elemlerin ezici kudretini azaltıyor. Nigar Hanımı, bu son eserinde, elemlerinden daha ağır pek nadir bazı saadet dakikalarında, onunla sarhoş olmayacak kadar düşünceli buluyoruz. Şiirleri duygu bakımından yorumlayan Köprülü, şairimizin şekillerinde bir yenilik, mevzularında bir genişlik bulur. Üstelik bu dönem Servet-i Fünun dönemidir, Nigar Hanım Uryân-ı Kalb imzası ile mecmuada şiirler yayımlar, Fikret'in

nazım dilinde yaptığı yeniliklerden etkilenir. Şairimizin sanat hayatında gösterdiği bu gelişme Fikret ve Cenap, yani Servet-i Fünun sayesinde olmuştur. Bununla beraber onun üzerindeki Hamit ve Ekrem'in etkileri büsbütün yok olmamıştır.

Nigar Hanım, tabiatın, Boğaz'ın ve Adaların ilâhî güzelliklerinden çok kendi ruhunun şiirini terennüm etmiştir. Ruhunu gösteren nesir parçaları, tercümeleleri ona ayrı bir zenginlik katar. Fakat dili maalesef zamanın gelişmelerine uymaz. İlk eserinden son manzumelerine kadar muntazam bir gelişme takip etmekle beraber, edebî şahsiyetinin genel hatlarında büyük değişiklikler gösterememiş, çeşitli dönemlerin üstatlarından etkilendiği hâlde hiçbir zaman büsbütün o etkilerin altında kalmamış, “daima onları ahenkdar bir surette telife muvaffak olarak fazla yeniliklere kapılmamıştır.”

Safahat-ı Kalb mensur aşk mektuplarından ibarettir. Diğer eserlerindeki genel meziyet ve eksiklikler bu eserinde de vardır. Eserde sevişen iki kalbin hissî sergüzeştleri tasvir edilir. Köprülü'ye göre Nigar Hanım kendisine kadar yetişen kadın şairlerin en büyüğüdür. (Köprülü, 1924: 297-313)

Servet-i Fünun nesli: Ruşen Eşref'in Cenap Şahabettin ile yaptığı mülâkat dolayısıyla yazdığı bir yazıda Köprülü, Cenap Şahabettin'in “Edebiyat-ı Cedide” hakkında söylediklerinin “o devre bizzat iştirak edememiş olanlar için bir kat daha ehemmiyetli” olduğunu söyler. Fakat “o devir neşriyatını tamamıyla ve sırasıyla takip etmiş bîtaraf bir kari sıfatıyla, bu izahat hakkındaki fikirlerimizi açık açık söylemek lüzumunu hissediyoruz.” der ve görüşlerini sıralar. Yalnız burada öncelikle yazarın yaptığı bir vurguya dikkati çekelim. O dönem neşriyatını tamamıyla ve sırasıyla takip eden bir okuyucu. Üstelik o, bu tür bir okuyucunun hâdiseyi, harekete iştirak etmiş kimselerden daha “doğru görebilir” diye düşünür. Çünkü kendisinin o hareketle uzak yakın hiçbir münasebeti olmamıştır. Bu bakımdan “edebiyat-ı cedide hareketinin şüphesiz mühim amillerinden biri olan Cenap Beyin ifadesini hiçbir tenkitten geçirmeden doğrudan doğruya kabul etmek, edebiyat tarihine yakışmayacak bir ihtiyatsızlık olacak”tır.¹ Köprülü'nün Cenap'a cevap niteliğindeki

¹ Hemen fark edileceği gibi burada biz Köprülü'de, geleceğin edebiyattarihçisinin yaklaşımını görürüz.

değerlendirmelerine öncelik vereceğiz. Tevfik Fikret ile ilgili söylediklerini Fikret bahsinde söz konusu etmek daha doğru olacaktır. Ona göre Cenap, “dünün edebî tarihinde sarıh bir iz bıraktıktan sonra, değil ‘bugün’e hatta ‘yarın’a da tahakküm etmek isteyen bir şahsiyet”tir. Cenab’ın nesrinde “eski Acem münşilerinin murassa üslûbundan kalma bir çeşni”, nazmında ise, “İran yaylasını geçen kervanların çingiraklarından dökülen kadim bir ahenk” gören Köprülü, onu, şark edebiyatı telâkkisine karşı çıkanların başında kabul etmez. Cenap, “her yeni zamanın zevkine ve mizacına göre yeni bir üslûp, yeni bir eda icadından geri kalmayan, her istediği mevzuu, her devir karilerinin istediği şekil ve kıyafette onlara arz ve takdim edebilen bu kıymetli sanatkâr eski şark estetiğinden büsbütün silkinememiştir.” Burada “eski şark estetiği” sözü gerçekten izaha muhtaçtır. Konuyu dağıtmamak için sadece şunu söyleyelim: Cenap’ın gerek şiir üslûbu gerek belki de daha fazla nesir üslûbu oldukça sanatkârane bir eda taşır. Sanırım Köprülü bunu kast etmektedir. Halbuki Şinasi’den beri Türk nesri ve şiiri sadelik yolunda bir ilerleme içindedir. Bu yazının yazıldığı zamanda artık başlamış olan millî edebiyatta bu sadelik zirveye çıkacaktır. Bu tespitten sonra yazarımızın dönemin panoramasını çizen dikkatlerine yer verelim. Buna göre 10 Temmuz inkılâbından sonra Cenap’ın birçok arkadaşı edebiyat âlemindeki vazifelerini bitirdiklerini anlayıp birer birer ortadan çekilirken o, zamana tahakküm eden güçlü bir gençlik darbesiyle büsbütün yeni ve kuvvetli bir nasir simasıyla görünür. “Edebiyat-ı Cedide’nin, son Fransız romanlarından âdeta sahife sahife alınmış çok acemi ve yabancı nesrinden hiçbir şey anlamayan büyük bir münevver ekseriyet, Cenap Şahabettin Beyin eski lisan an’anesine merbut fakat aynı zamanda yeni, oynak üslûbuna karşı âdeta derin bir gayş devresi geçirdi. Bir defa bu üslûp eski yeknesaklıktan, uzun ve müz’iç cümlelerden kurtulmuş, bu lisanın bütün an’anesini bildiği her cümlesinde pekiyi gözüken mahir bir elde işlenmiş, yontulmuş; sonra her kelimenin yanında, onunla yan yana geldiği hiç görülmemiş yepyeni sıfatlar, karie birden bire derin bir hayret hissi veriyordu. Yeniliğiyle, şaşaaıyla, oynaklığıyla gözü kamaştıran bu üslûpta, Veysî devrine hasret çekenler gizli

bir Şiraz edası duydular; garp edebiyatlarıyla biraz -fakat pek az- istinas edenler, onun süslü ve hatta kokulu ifadesini tam muasir bir muharririne layık gördüler. Sanatı mutlaka tasannuda, süste, zinette arayan bizim şu eski gazel ve kaside zevki değişinceye kadar, öyle zannediyorum ki Cenap Bey eski nesrin rekabet kabul etmez üstadı gibi telâkki olunacak.” (Köprülü, 1924: 82-84)

Şunu kabul etmek durumundayız ki Türk nesri Halit Ziya, Mehmet Rauf ve Cenap Şahabettin’in elinde önemli bir merhale kat etmiştir. Fakat unutmamalıyız ki Servet-i Fünun’un bir özelliği de olarak bu nesir süslü, artistik bir nesirdir. Bu şahsiyetler elbette kendilerini bundan alamazlardı, almaları da beklenmezdi. Ahmet Mithat’ın, Namık Kemal’in hatta Sami Paşazade Sezaî’nin nesrinin dağınıklığı, kopukluğu göz önünde bulundurulursa Servet-i Fünun şahsiyetlerinin gayreti daha iyi fark edilir. Fakat Köprülü, konuya başka noktadan, sadelik açısından yaklaşır. Bu, aslında bir giriştir. Cenap’ın Ruşen Eşref’e verdiği cevaplarda üç nokta öne çıkar: Eski edebiyatın mahiyeti, Tevfik Fikret’in son edebî teceddütteki rolünün derecesi, bugünkü millî edebiyat. Köprülü, Cenap’ın İran edebiyatı ile ilgili söylediklerini kısaca değerlendirir ve şu sonuca varır: “Binaenaleyh Cenap Bey’in, İran edebiyatının tekâmül safhaları hakkındaki mütalaası, tarihî hakikatle taban tabana zıttır.” Bu tespit son derece önemlidir. Servet-i Fünun yazarlarının hem Türk edebiyatı, hem Arap ve Fars edebiyatı, hatta hem de batı edebiyatı hakkındaki bilgileri dar, sığ ve yetersizdir. Burada Halit Ziya’nın batı edebiyatı hakkındaki bilgisini ayrı tuttuğumuzu eklemeliyiz. Bununla da yetinmez Köprülü, Cenap bu hâdisenin içinde olduğu için onun bu konudaki değerlendirmelerini hiçbir tenkit süzgecinden geçirmeden doğrudan doğruya kabul etmenin edebiyat tarihine yakışmayacak bir ihtiyatsızlık olacağını söyler. Cenap’ın millî edebiyatla daha doğrusu son cereyan ile ilgili söylediklerinin de isabetsizliğini vurgular. Bu noktada Köprülü’nün Ruşen Eşref’in kendisi ile yaptığı röportajda söylediklerini hatırlayabiliriz (Köprülü, 1924: 85-91).

Köprülü, bu görüşmede Servet-i Fünuncuların garba doğru gidişe önem verdiklerini ama Şinasi ve Namık Kemal nesli ile başlayan halka doğru gitme konusunda bilakis halktan

uzaklaşmayı tercih ettiklerini, memleket meselelerine kayıtsız kaldıklarını söyler. Ona göre Servet-i Fünuncular hikâyeye, bilhassa küçük hikâyeye gibi birtakım janrları âdeta yeniden tesis etmişlerdir. Bu alanda önce yazılan eserler bu janrlar için benimsenmiş teknikleri tamamıyla bilmeyen kimseler tarafından yazılmışlardır. Kemal Beyin ve Sezai Beyin romanlarıyla Halit Ziya Beyin eserleri karşılaştırılırsa yenilerin garp tekniklerine eskilerden daha çok vâkıf oldukları görülür. Servet-i Fünuncuları batı edebiyatını ve tabiatıyla Fransız edebiyatını tanıma, alma ve Türk edebiyatında uygulama bakımından ne kadar ilerde oldukları vurgulanmış olur (Ünaydın, 2002:152-153). Köprülü bu noktada Fikret'e ayrı bir yer ayırır.

Fikret: “*Müntahabât-ı Tercüman-ı Hakikat*’teki gazelinden başlayarak *Mirsâd*’daki tevhid, naat ve kasidelerine, sonra *Hazîne-i Fünun*’da çıkan ‘Ey Kız’ manzumesine, eski *Malumat*’taki manzum ve mensur eserlerine bakacak olursak, Fikret’in o iptidâî eserlerini sair arkadaşlarınınkinden ayıran başlıca bir hususiyete tesadüf edebiliriz. *Talim-i Edebiyat* müellifinin edebî tesiri altında, sanat hakkında çok dar ve çok iptidâî telâkkilere malik olan Fikret, tam bir sanatkâr “tahaddüs-intuition”yle, Osmanlı nazımının nasıl şekiller alması lâzım geldiğini uzaktan duyuyor, arkadaşlarının hatta üstatlarının elinde bir türlü kekelemekten kurtulamayan nazım lisanına yeni bir ses getiriyordu: ‘Ey yâr-i nagam-kâr’ ile ‘Ey Kız’da, Üstat Ekrem’in pek çok aşıkâr tesirleri altında bile, yeni ses, yavaş yavaş duyulmaya başlar; ve Servet-i Fünun’un başına geçtikten sonra yazdığı eserlerde ise, tedricen Türkçenin nazım lisanı tam ayarını bulur” (Köprülü, 1924: 92-93). Köprülü çok sonra yazacağı ‘Aruz’ maddesinde Cenap’ın, eski müstezadı sembolistlerin vers libre anlayışları ile birleştirerek ‘Elhân-ı Şitâ’ gibi şiirler yazdığını; İsmail Safa, Ali Nadir (Ali Ekrem) gibi şairlerin Enderunlu Vâsıf’ın “tabîî konuşma dilini aruz kalıplarına sokmak” için yaptığı başarısız tecrübeyi yeniden deneyerek oldukça başarılı örnekler verdiklerini kaydettikten sonra şöyle devam eder: “..lâkin bu hususta en büyük muvaffakiyeti, ölçülü, mutedil mizacı ve doğuştan “esthète” zevk-i selimi ile Tevfik Fikret gösterdi: Çok sevdiği Fransız şairi François Coppée’nin

tesiri ile, Fransız şiirindeki emjambement usulünü tatbik ederek nazım dilini nesirleştirmek suretiyle tabiîliğe yaklaştırdı. Ondan önce ne Hamit, ne de Cenap, Türk mısramın iç ahengini değiştirememişler, klâsik mısram İranî edasını bozamamışlardı; Hamit'in mısralarında Fuzulî'yi, Şeyh Galip'i ve umumiyetle eski klâsikleri andıranlar az değildir. Cenap Şahabettin'de, baştanbaşa zincirleme terkipler ile dolu mısralarında İran edası, meselâ Nedim'den daha fazladır. İşte aruz, Fikret'in elinde bu eski hüviyetini kaybederek, tabiileşti. Aruz tekniği bakımından, nazma bu kadar fazla nesir edâsı vermenin bir kusur olduğu şüphesizdir; bununla beraber, Fikret ile Türk aruzunun imaleden, zihafaktan kurtulduğu ve Türk dilinin yapısına daha çok uyduğu söylenebilir." (Köprülü, 1942, 1996: 358-359)

"Fikret'in, ne şark ne de garp edebiyatları hakkında derin ve esaslı bir vukufa malik olmadığını, binaenaleyh tek başına edebiyatta büyük bir inkılap yapamayacağını söylemekte Cenap Bey çok haklıdır. Fikret'in hatta *Rübâb-ı Şikeste*'yi meydana koyduktan sonra yazdığı bazı edebî müsahabeler, bugünkü mektep çocuklarının yazmaktan çekinmeyecekleri kadar basit ve iptidâî şeylerdir." Köprülü bu noktada kalmaz. Servet-i Fünun muharrirleri arasında şark edebiyatını en çok bilenlerin malumatı bile Abdurrahman Şeref Beyin o iptidâî tarihi ile *Nümune-i Edebiyat*'ın ve *Harabat*'ın ötesine geçemiyordu diyerek bu konuda Fikret'in yalnız olmadığını vurgulamış olur.² Köprülü'ye bu neslin garp edebiyatı, tabiatıyla Fransız edebiyatı konusundaki bilgileri "Fransız edebiyatı hakkında çok derin ve geniş bir vukuf sahibi olan Halit Ziya Beyi -ve kısmen Cenap Beyi- bir tarafa bırakacak olursak, Fikret'in bu husustaki vukufsuzluğu arkadaşlarınınkinden daha fazla değildi."

"Hakikaten Fikret, bizim edebiyatımıza yeni bir şekil yahut yeni bir mevzu getirmedi; Fransız edebiyatını yakından tetkik ettikten sonra -hele arkadaşlarına nispetle- oldukça ağır edebî bir hamuleyle dönen Cenap Bey, hatta feylesof lâkaplı

²Unutmayalım ki Yenileşme döneminde Namık Kemal ve Muallim Naci şark edebiyatını bilme konusunda son şahsiyetlerdir. Ondan sonrakilerin bu konudaki bilgilerinin Köprülü'nün sözünü ettiği eserleri hele *Harabat*'ı anlamaktan bile uzak olduğunu söylemek hiç de yanlış değildir.

Rıza Tefvik Bey, malumatlarının yüksekliği sebebiyle, Fikret'ten evvel garp şekillerini ve hatta mevzularını bizim edebiyatımıza nakle çalışmışlardı. Hele Cenap Bey, Servet-i Fünun'un âdeta mübeşşiri demek olan *Mektep* risalesinde, o zamanki "eclâf-ı matbuat"a her hafta muntazaman parlak bir tehzil mevzuu teşkil eden yeni şekil ve mahiyette şiirlerini neşrederken Fikret, daha Hamit'le Ekrem'den gördüğü şekiller arasından bir türlü çıkıp kurtulamıyordu; bu muhakkak. Yalnız bundan daha muhakkak bir şey varsa, o da Fikret'in, bütün bu muhtelif tesirleri kuvvetli bir tasfiyeye uğrattıktan sonra, tamamen kendisine mahsus bir şekilde toplamış olduğudur." Köprülü, Fikret'in bir mihrak olduğunu, bunu kitaplardan değil yüksek zevki ile bulunduğunu, yüksek ve hakiki bir sanatkâr yaratıcılığı ile yaptığını ekler. Ona göre Cenap, zevk ve terbiyesi itibariyle Fikret'ten pek çok fazla garp etkisi altında kaldığı hâlde estetik bakımından Fikret'ten daha eski, daha şarklı ve İranîdir. Bunun için de Cenap'ın şiirlerinde Feyzi-i Hindî, Hakanî, Mallarmé gibi şahsiyetler baş başa görülebilir. Bunun için de eskiler onun şiirlerine karşı hep muhalefet etmişlerdir. Halbuki Fikret şiirlerini şarktan ve garptan gelen çeşitli etkileri tamamıyla şahsî ve ahenkli bir surette mezc ve telif ederek yeni ve eski ananeye de büsbütün yabancı kalmayan bir nazım lisanı yazmıştır. Fuzulî'nin, Bâkî'nin, Nedîm'in sesine alışık olanlar Fikret'in *Rûbab*'ından çıkan yeni nağmelere yabancılık çekmemişlerdir. Köprülü, Servet-i Fünun'a yazı yazan bütün şairler seslerini Fikret'in sesine uydurmaya çalışmışlardır, der. Hatta Fikret'ten kalan lisanı, vezni; eski sanat anlayışlarını değiştirmek isteyenler bile lisan ve vezindeki bütün değişikliklere rağmen onun etkisinden kendilerini kurtaramamışlardır³.

Mehmet Fuad Köprülü, Tefvik Fikret ile ilgili başka yazılar da yazar, hatta bir de risalesi çıkar. Kronolojik olarak bunları da değerlendirelim⁴. Köprülü çeşitli vesilelerle Fikret'ten söz eder.

³ Köprülü bunları "Bir İstimzac Münasebetiyle" başlıklı yazısında -yazının altında 28 Kânunievvel 1918 tarihi vardır- (Bugünkü Edebiyat, İstanbul, 1924, s.82-94 ve Ruşen Eşref'in kendisi ile yaptığı röportajda (Diyorlar ki, İstanbul, 1334; Necat Birinci-Nuri Sağlam, Diyorlar ki, Ankara, 2002)) söyler.

⁴ Köprülü'nün münhasıran Fikret ile ilgili görüşleri daha evvel bir yazının konusu olmuştur. Yazının başlığı "Fuad Köprülü'nün Tefvik Fikret Eleştirileri"dir. Araştırmacı, "Fuad Köprülü'nün, Tefvik Fikret ve şiirleri hakkın-

Bu söz edişte *Rübâb-ı Şikeste* yani Servet-i Fünun dönemi ile daha sonra yazdıkları ayrı kategoride değerlendirilir. Köprülü, *Halûk'un Defteri*'ni edebî bir hâdise olarak yorumlamakla kalmaz, yazardaki fikir ve psikoloji değişmesini gözlemlediğini belli eder.

“Geçen sene ‘Yeniler-Eskiler’ meselesinin hararetili bir zamanında Tevfik Fikret Beyden *Rûbab*’dan daha yüksek bir eser beklenemeyeceğini söylediğim vakit *Halûk'un Defteri*

daki görüşlerini,1911 yılında Haluk’un Defteri üzerine Servet-i Fünun’da yayımladığı üç makale, 1918 yılında yayımladığı Tevfik Fikret ve Ahlakı adlı küçük boyutlu bir kitap ve 1921’de, şairin ölüm yıldönümü vesilesiyle kaleme aldığı “Tevfik Fikret’e Dair” başlıklı kısa makaleye dayanır. Ona göre, bu eserlerde dikkati çeken nokta, Köprülü’nün, Tevfik Fikret’in şiirlerine eleştirel yaklaşmasıdır.” Buradaki “eleştirel yaklaşma” tabirine ilişmeyelim. Fakat öncelikle belirtelim ki araştırmacı Köprülü’nün Fikret hakkında bütün söylediklerini ya görmez ya da dikkate almaz. Belki de onun için mesele Tevfik Fikret değil Köprülü’dür. Zira o, Köprülü’nün Fikret’in sanatı hakkında değil, düşünceleri hakkında söylediklerini, kendi ifadesi ile söyleyelim, eleştirmek ve haksızlığını ortaya koymak çabasıdır. Halbuki yazısının girişinde yukarıda da aldığımız gibi “Fuad Köprülü’nün, Tevfik Fikret ve Şiirleri hakkındaki görüşleri” der. O zaman bütün görüşlerine yer vermesi gerekirdi. Dolayısıyla bizim tespitimize göre Alphan Akgül’ün görmedği yazı ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Üstelik adını andığı Tevfik Fikret ve Ahlakı adlı küçük risaleyi okumadığı da anlaşılmaktadır. Dolayısıyla verilen hüküm bibliyografya eksikliği dolayısıyla eksik veya yanlış olmak tehlikesi ile karşı karşıyadır. Burada anılmayacak kadar sathî hükümler ihtiva ettiği de söylenebilirdi. Nitekim 25 Mart 1326(=7 Nisan 1910) tarihli Servet-i Fünun’(c. 38, nr. 983) daki “Yeniler ve Eskiler” başlıklı yazısında Köprülü, “...Türkçenin cidden pek nefis ve kusursuz bir mecmua-i eş’ârı olan Rübâb-ı Şikeste..”, “nesl-i sâbıkın en muhalled bir âbide-i san’atı Rübâb-ı Şikeste..” ifadelerini kullanır. Birkaç seriden oluşan bu yazılarda Köprülü, İkdâm yazarı Mehmet Nafiz Bey’in kendisi daha doğrusu kendileri için “...şimdiki gençlerin Fikretleri, Cenapları, Raufları istihfaf ve istihkâr ettiklerini” söyler ve Rübâb-ı Şikeste için “Türkçenin en nefis ve en kusursuz bir mecmua-i şiir ve sanatı diyen bir adamın (Köprülü) Fikret’i tahkir ettiğine hükmetmek, insanın ancak bir budala veyahut bir garazkâr olmasına vabestedir” der. (Köprülü, “Yeniler ve Eskiler”, Servet-i Fünun(c.39, nr. 1012, 14 Teşrinievvel 1326(=27 Ekim 1910) Ayrıca ifade edelim ki bu yazı, bilimsel bir çalışma olmaktan çok, çok iyi anlaşılmadığı belli olan bir metodun indî bir şekilde edebî esere değil, edebî eser hakkındaki değerlendirmeye uygulanmasıdır. (Akgül, 2013: 277-286)

gibi bir eserin ihtimal-i intişarını daima tasavvur ediyordum. Çünkü eski devrin son senelerine doğru Tevfik Fikret Beyin bir istihâl-i ruhiyyeye duçar olduğuna ve bazı alâimini gördüğümüz bu tahavvülün daha vâzih, daha âşikâr tezahüratına intizarın makuliyetine kani idim; *Halûk'un Defteri* bu intizarımın haklı olduğunu meydana çıkardı”.

Bu satırlar, biyografi ile eser arasındaki irtibatı çok açık bir şekilde ortaya koyar. Unutmamak gerekir ki her sanatkâr hayatının seyrine göre bir gelişme veya değişme yaşar. Bu değişme elbette bir şekilde esere yansır. Bu konuda çok çarpıcı bir örnek, Paris’e gitmeden önce Servet-i Fünun tarzında şiirler yazan ve hatta bunları yayımlayan Yahya Kemal’in, çok küçük yaşta gittiği ve uzun yıllar kaldığı Paris’te ve sonrasında yazdığı şiirlerin önceki yayımladıkları ile hiçbir ilgisi yoktur. Üstelik fikri de büyük ölçüde değişmiştir. Üzerinde durduğumuz Tevfik Fikret de 14 Rebiulevvel 1302 tarihli *Tercüman-ı Hakikat*’te yayımlanan “Tevhit”inde

Ey meh-i enver-i sipihr-ârâ
Lem’a-i rahmet-i Cenâb-ı Hudâ
Zulmet-i şeb dokundu sevdâma

Merhamet kıl şu kalb-i seydâma (Parlatır-Çetin, 2001: 27)
derken, 1325’te Şehbal’de çıkan ve *Rübâb-ı Şikeste*’nin başına konan şiirinde

Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl
Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim,
İnhina tavk-ı esaretten girândır boynuma;

Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim (Parlatır-Çetin, 2001: 259)
deyiverir. Çok sonraları yazılan ‘Tarih-i Kadîm’de ise

Yırtılır, ey kitâb-ı köhne, yarın (Parlatır-Çetin, 2001: 642)
demekten çekinmez. Bütün bunlar gösterir ki Fikret bir istihale geçirmektedir. Bu değişik personları konuşurma değildir. Meseleyi bu şekilde ortaya koyduktan sonra Köprülü’nün söylediklerine dönelim. Köprülü, *Halûk'un Defteri*’nin “..sâha-i edebiyatımızda her nokta-i nazardan büyük ve şâyân-ı dikkat akisler tevliid edebile”ceğini düşünür. Burada şunu ifade edelim

ki Köprülü, Tevfik Fikret'in “..hayat ve insaniyet hakkında, gaye-i mevcudiyet hakkında”ki anlayışlarının tartışılabileceğini, bunun da tabii olduğunu belirtir ve onun Sully Pruhomm gibi bir mütefekkir şair addederek ondan fikrî şiirler bekleyenlere şaşar. Ona göre ‘Sis’ şairinin efkâr üzerinde alelumum icra etmekte olduğu nüfuz-ı manevîyi bertaraf ederek *Rübâb-ı Şikeste*’yi bî- taraf bir nazarla tetkik edecek olursak, Fikret Beyin cidden pek mahdut bir muhayyileye, ince ve müstesna olmakla beraber pek müşkül teheyhüç eden bir hassasiyete malik olduğunu derhal görürüz.” Sonra şöyle devam eder yazarımız: “Bunun için bütün *Rûbab*’da yüksek bir hayale, ince bir hisse pek az tesadüf olunur. Ufak bazı istisnalardan sarf-ı nazar, oradaki bütün hayaller umumî ve sun’î, bütün hisler ca’lî ve mahrum-i samimiyettir.” Bu tespitler aslında sadece Fikret değil bütün Servet-i Fünun için geçerlidir. Burada şöyle bir soru akla gelebilir. Bir araştırmacı ister münekkit olsun, ister edebiyat tarihçisi olsun mevcudu tespit etmeli, hüküm vermemelidir. Maalesef bizim 200 seneye yakın bir dönemin edebiyatı için mevcudu tespit ederken bir değerlendirme yapmak durumunda kalıyoruz. Bunun en önemli sebebi bu zaman dilimi içinde edebiyatımızda son derece sarsıcı değişmelerin olmasıdır. Bu tespitler Köprülü gibi geleceğin büyük edebiyat tarihçisi tarafından yapılınca ayrı bir anlam kazanmaktadır. Üstelik söylenenler bugün aradan geçen zamanla daha iyi görebiliyoruz ki gerçeği ifade etmektedirler. Nitekim Servet-i Fünun ve Fikret için Yahya Kemal de hemen aynı şeyleri söyler. (Beyatlı, 2007: 72 vd.) Köprülü’ye göre Fikret’in asıl şiir perisi ‘Akşam’, ‘Perî-i Hazan’, ‘Bir Hicrân-ı Muvakkattan Sonra’ gibi ‘pek nefis’ manzumelerinde kendini gösterir. Ona göre Fikret yaratıcı bir muhayyileden pek az nasip almıştır. Bunun için de güzel bir dünya yaratamamıştır. Onda yeterli bir muhayyile ve hassasiyet yoktur. “*Rübâb-ı Şikeste*’de uzun fâsılalarla nazara çarpan his ve hayal şuleleri, *Halûk’un Defteri*’nde keşif bir sût-re-i tefekkürat ile örtülü bulunuyor. *Rübâb-ı Şikeste*’de Fikret Beyin enfâs-ı samimiyye-i san’atı bizim kalplerimize duyuran insanî terennümler mefkud değildi; halbuki bu yeni eserde mümtaz bir hissin, müstesna bir hayalin hatta ufak bir lem’asına tesadüf etmek âdeta muhaldir.” Köprülü bu son eserde his ve hayal yokluğuna

şasırmaz. Çevresinin haksızlıklarına karşı susamayarak ‘Sis’, ‘Hayat’ manzumeleriyle hayata ve insanlara aşırı bir bedbinlik derin bir “adem-i tenezzül gösterdikten sonra, ‘Rücu’ ile eski zehirlerinden, eski muzlim tefekkürlerinden kurtulmak isteyen Tevfik Fikret Bey, *Halûk’un Defteri*’ni içtimaî bir maksatla gençleri ümide, sa’ye, nikbinliğe sevk için yazıyor; binaenaleyh bu gayeyi düşünerek Fikret Bey’in bu yeni eserinde hiçbir safha-i hissiye, hiçbir hikâye-i aşk, hiçbir raşe-i hulya aramamalıdır.” Köprülü’ye göre bu eseri ile şairimiz, sanatı bir gayeden çok bir vasıta gibi kullanmaya başlamıştır. *Halûk’un Defteri* içtimaî manzumelerden oluşmaktadır. Bu bakımdan Fikret Bey, artık bütün anlamıyla bir inkılâp, bir ihtilâl şairidir. Bu nokta Yenileşme Dönemi Edebiyatımızın en önemli açmazlarından biridir. Sanatla sosyal fayda, sanatla siyasî olaylar iç içe olmuş, her zaman at başı gitmiştir. Şairlerimiz veya edebiyatçılarımız topluma siyasî müşid olmaktan kendilerini kurtaramamışlardır. Burada yaşanan sosyal ve siyasî olayların edebî eserlerde makes bulmasından söz etmiyoruz. Doğrudan ideolojik edebiyatı söz konusu ediyoruz. Bu bakımdan Köprülü’nün tespiti son derece önemlidir. Nitekim ancak bizim toplumdadır ki şair ve yazarlar ideolojilerine göre anlam ve değer kazanırlar. Doğrusunu söylemek gerekirse bu son derece sakıncalıdır. Şair ve yazarlar mütefekkir olmak ve müşid olmak durumunda değillerdir ve olmamalıdır. “Fikret Bey için, “bütün manasıyla bir ihtilâl şairi” dedim; *Halûk’un Defteri*’ni yazan bir sanatkâra başka bir unvan vermek mümkün değildir sanırım. Vaktiyle *Rübâb*’ın kırık tellerinde münkesir kalplerimizin âlâm ve fecâyii titreyen Tevfik Fikret Bey’in, Robespierre’in tehdîd-âmîz nutuklarına müşabih hâtifî hitabeler yazacağını tasavvur edemiyorduk; daha doğrusu istemiyorduk ki hisseden kalplere ayrı ayrı tevdi-i ihtisas eden *Rübâb-ı Şikeste* şair-i sanatkârı, ibtidaî zevkli bir cemaata -onların lisanıyla- hitap etsin. Halbuki Fikret Bey bunu yaptıktan sonra, bugün de sanatını terbiye-i şebâb için bir vasıta makamında istimal ediyor. *Halûk’un Defteri* ne kadar büyük bir kıymet-i terbiyyeye malik olursa olsun, ne kadar mühim ve mukaddes bir hizmet ifa ederse etsin, şiir olmak nokta-i nazarından -Şair Fikret Bey için- bir nakisadır. Endişe-i san’atla titreyen, vazifesinin yüksekliğini bilen

bir sanatkâr, hiçbir vakit şiiri basit bir vasıta derekesine indirmez; Spencer'in dediği gibi "sanatın gayesi talim ve tehzip değil hazdır. Ve bu gaye zannolunduğundan mühim ve pek yüksektir."

Bazıları gayr-ı matbu bir şiirine vesair eş'âr-ı fikriyyesine istinaden Tevfik Fikret Beyi, Lucrèce gibi mütefekkir bir şair addediyorlar; ve diyorlar ki *Haluk'un Defteri* pek şâyân-ı dikkat ve pek yüksek birtakım fikrî manzumeleri muhtevidir..."

Köprülü, kendisinin bu kanaatte olmadığını söyler. Ona göre bu eser "sırf içtimaî bir maksatla, gençleri ümide, sa'ye, nikbinliğe, hak ve hakikate sevk için, onların vicdanlarını yükseltmek için yazılmış olduğundan, sanatkâr baştan nihayete kadar kendi bedbinliğini, gurur-ı münkesirini, âlâm ve iğbirârını, hulasa bütün efkâr-ı samimiyyesini saklamağa mecburiyet görmüştür." Yazarımız başlangıçta şiirin ve sanatkârın gerçek durumunu tespit etmiş olmasına rağmen farklı değerlendirmeleri gözönünde bulundurarak bu yaklaşımların gerçeğe uyup uymadığını irdelemek ister. Bir bakıma burada söz bitmiş olmalıydı. Ama o, şairi toplumun veya bir kısım okuyucuların anlayışına göre yoklamak ister. Psikolojik bir yorum yaparak kitabın başından sonuna şairin kendi psikolojisini verdiğini, her ne kadar bunu saklamaya çalışsa da, dikkatli bir bakışta anlaşılabileceğini belirtir. Bununla beraber meselâ 'Hayata Karşı Beşer' manzumesinde, ve daha sair birçok şiirlerinde hayatı, ümidi, metanet ve mukavemeti, sa'yi, hak ve hakikati tebcil eden Fikret Bey, 'Hilâl-i Ahmer' manzumesinde ufak bir eser-i nevmîdî, nâ-mahsüs bir ra'şe-i melâl göstermekle beraber, mecmua-i eş'ârın, terakkiye ve iyiliğe kani bir pozitivist gibi, sadedilâne denilecek kadar nikbîn fakat cidden nefis ve muhteşem bir hitâb-ı tebcil ve takdîs ile bitiriyor:

Ezdin başınla taşları, yendin denizleri;
Tuttun elinle berki, o gurrende ejder,
Tuttun ve bağladın; o senin şimdi en mûti,
En canlı aletin; odur ilka-yı ruh eden
Eşbâh-ı mümkünata senin kudretinle, sen
Bî-şübhe kendi kendine bir âlem-i bedi,
Bir âlem-i şuûn u bedâyisin...Ey hayat,

Ey ruh-i kâinat,
Takdîs edin: Beşer
Takdîse müstahaktır; odur Rabb-i hayr u beşer,
Rabb-i mümkinat”

Görülüyor ki Mehmet Fuad Köprülü, Tevfik Fikret’in eserini şairin maksadı bakımından da değerlendirir. Bu konuda söylediklerini Fikret’in kendi psikolojisi ve fikir bütünlüğü içinde ele alır. Ama asıl yoğunluk Fikret’in sanatı bakımındandır. “Tevfik Fikret Bey *Haluk’un Defteri*’nde bütün maharet-i nazmiyesini, bütün sanatını göstermiş, nazımda ne kadar büyük, müstesna bir kabiliyete mazhar olduğunu bir daha meydana çıkarmıştır. Pek o kadar şâyân-ı ehemmiyet olmayan bazı nekayis-i lâfziyyeden sarf-ı nazar, bu hususta kendisine tevcih edilecek yegane itiraz, manzumelerine pek nesrî bir eda vererek aheng-i nazmı ihlâl etmesi, cümlelerini lüzumundan fazla uzatarak bu suretle onları dücâr-ı ta’kîd eylemesidir. *Rûbab-ı Şikeste*’de pek mahsûs olan bu nevakıs, *Haluk’un Defteri*’nde biraz fazlaca celb-i dikkat ediyor.” Fikret gibi aşırı titizliği ile meşhur olan bir sanatkârın böyle ehemmiyetsiz hatalara karşı müsamahalı olmasını garip bulur yazarımız. “..*Rûbab-ı Şikeste* şairinin yeni kitabını “lüzum-ı sa’y ve ümidî mutazammın ateşin bir nutuk mecmuası” haline getiren nakîsa-i esasiyye ne bu ve ne de sair hatîat-i lafziyye ve tanzimiyyedir; eğer Fikret Bey sanatın terbiye-i şebâb bir vasıta makamında istimal etmeseydi, eğer vaktiyle Namık Kemal’in de düştüğü bu girîveye sapsaydı, o zaman hiçbir vakit basit bir ihtilâl şairi mertebesine düşmez, *Haluk’un Defteri* gibi bir eser meydana çıkarmazdı. Vakıa o zaman Fikret Beyin hudud-ı şöhreti şimdiki kadar vâsi olmaz, ser-i sanatında parlayan hâle-i şeref şimdiki kadar tâbdâr görünmezdi; fakat buna mukabil, şiir ve hulya perilerinin, yalnız endîşe-i san’atla gölgelenen alnına vaz edecekleri bir bûse-i ebediyyete nail olurdu ki hakikî bir sanatkâr için bundan daha yüksek bir gaye tasavvuru mümkün olamaz...” Yazının altında 30 Mayıs 1327(=12 Haziran 1911) tarihi vardır. (Köprülü, 1911: 99 vd.)

Bu yazı, bir eser değerlendirilirken dikkat edilecek noktalar bakımından da önemlidir. Köprülü, konuya eserin sanat

değeri ve fikrî yapısı bakımından yaklaşıır. Tabî bu yapılırken eser sahibinin diğeri eserleri de gözönünde bulundurulur. Ayrıca o şahsiyetin ve eserinin edebiyat tarihi içerisindeki yeri de tespit edilmiş olur. Bu yazı dolayısıyla Mehmet Âsım'ın kendisine verdiği cevap ile, yazarımızın ona cevabına hiç girmeyeceğiz.

Köprülü, altında 21 Ağustos 1921 tarihi bulunan ve Fikret'in ölüm yıldönümü dolayısıyla yazdığı 'Tevfik Fikret'e Dair' başlıklı yazısına "19 Ağustos, son rub'-ı asırda yetiştirdiğimiz en büyük sanatkârın" diye başlayarak şaire verdiği önemi vurgulamış olur. Ayrıca sağlığında onu göklere çıkarmakta bir fayda uman dostlarının, ölümünden sonra onun kıymetini azaltmaya, şairliğini inkârı gayret ettiklerini ekler. Kendisi edebiyat-ı cedide içinde Fikret'in gerçek yerini göstermeye çalışacağını söyler. Bu konuda daha evvel söylediklerini ve yukarıdan beri üzerinde durduğumuz noktaları tekrar eder. (Köprülü, 1924: 324 vd.) Ayrıca Fikret'in gençliğe ahlâk mürşidi oluşunu söz konusu eder. Yukarıda ifade edildiği ve aşağıda üzerinde duracağımız *Tevfik Fikret ve Ahlâkı* kitabı dolayısıyla edebiyat, sanat ve kültür ile doğrudan ilgili olmamakla beraber bu noktada da bazı hususlara dikkat çekmek istiyorum. Ona göre Fikret'in edebiyat sahasındaki hizmeti kadar "gençliğe karşı ifa ettiği ahlâk mürşitliğiyle" de gelecekte "tebcil ve tekrim" edilmelidir. Fikret gerek hayatı gerek eserleri ile ülkemizde ahlâkî bir vazife yapmıştır. "En ufak bir şaibe ile lekelenmeyen vicdanı, açık alnı, fenalığa en samimî bir şekilde isyan eden büyük ruhu ile Fikret, Âşîyan'da yaşarken heybet ve resânetçe Hisarları hatırlatan bir namus ve fazilet heykeli"dir. Ahlâkî vazife olarak hayatıyla yapılması gerekenleri göstermekten çok yapılmaması, kaçınılması gereken şeyleri anlatmıştır. Bu durumu yani namus ve ahlâk hakkındaki telakkilerinin "salabeti" Fikret'i bütün arkadaşlarına ve herkese karşı haşin yapmıştı. Onun "hadisat karşısında eğilip bükülmeyecek çelik salabetli seciyeler her ferde nasip değildir. Zira o, sadece kendisi göstermekle yetinmiyor, herkesin aynı seciyede olmasını bekliyordu. "Bunu göremeyince zaruri olarak bedbin, haşin, hırçın oluyor, etrafına namütenahi ithamlar savuruyordu".

Fikret'in memlekette ifa ettiği bu ahlâkî vazifeyi dikkate

alan bazıları, “onun sistematik bir ahlâk felsefesi ve kendisine mahsus felsefî ve ahlâkî telakkileri olduğunu iddia ediyorlar. Bunun bir mübalagadan ibaret olduğu muhakkaktır. Fikret bir feylesof yahut bir ahlâk alimi değildir ki bu meselelerde muayyen bir sistemi olsun. O, ahlâk meselelerinde, vicdanının sesine ittibadan başka bir şey yapmıyordu; ve işte ahlâken büyüklüğü de bundan dolaydır. Tıpkı bunun gibi, ‘Tarih-i Kadîm’ manzumesini ileri sürerek, onun Türk gençliğine maddî bir felsefe, bir ilhâd felsefesi neşr ve telkinine çalıştığını söylemek de haksızlıktır. Çünkü Fikret, gençliğin ruhunda “kudsiyet duyguları” uyandırmaya, onları mefkureci yapmaya çalışan bir ahlâk mürşidi idi. Fikirlerinde yanlış ve kusurlu göreceğimiz birçok noktalar bulunmasına rağmen, onun ahlâkî büyüklüğünü, bilhassa şu son senelerin yarattığı meş’ûm ahlâk bozgunu esnasında, her zamankinden daha fazla takdis mecburiyetindeyiz.” (Köprülü, 1924: 324 vd.)

Bu değerlendirmeler, Fikret için o dönemde başlayan ve günümüze kadar süren yorum ve değerlendirmelere bilim zihniyetinin bir cevabıdır. Sanatkâr olarak yerini her zaman koruyan Fikret, ahlâkî davranışları, Türk tarihi, toplumu hakkındaki yorumları bakımından çok aykırı kutuplar tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Maalesef son yüzyıldaki hatta birbuçuk asırdır bu değerlendirmeler kültür dünyamızı işgal etmiştir. Bu değerlendirmelerin Fikret ile ilgili olanları bir araya getirilse havanda nasıl bir su dövüldüğü görülür.

Mehmet Fuad Köprülü’nün *Tevfik Fikret ve Ahlâkî* başlıklı küçük risalesine gelince, bu, 15-20 gün önce “dinî bir risalenin ilk sayfasında neşredilen hicve benzer, kaba, uzun bir manzume, büyük Türk sanatkârı Tevfik Fikret aleyhinde tekrarından haya ettiğimiz birçok müstekreh şetmleri ihtiva ediyordu” diye nitelenen bir şiir dolayısıyla yazılmıştır. (Köprülü, 2014: 381) Bu risale Fikret’in psikolojisi, çevresi ile ilişkileri, bazı şiirlerine dayanılarak bir mürşit kabul edilmesi konusu etrafında döner. Bunlar hem Fikret’in düşünceleri ile ilgili yukarıda temas ettiğimize yeni bir unsur katmaz, hem de daha çok şairimizin duygu, fikir ve davranışları üzerinde yoğunlaşır. Bunun için ayrıntısına girmeyeceğiz.

Halit Ziya'ya gelince, Cenap Beyin bu büyük sanatkâra isnat ettiği tesiri inkâr kabil değildir. *Mai ve Siyah* muharriri üzerinde Fikret'in hiçbir nüfuzu hissedilemez. Esasen, Halit Ziya Bey "kudreti herkesçe tasdik edilmiş büyük bir romancı" sıfatıyla tanındığı zamanlar, daha Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*'deki 'Eski Şeyleri' yazmakla meşgul bir mübtedi idi. Doğrudan doğruya Fransız edebiyatının tesiri altında teşekkül eden, şarkdan pek az müteessir olan kuvvetli şahsiyetiyle, Halit Ziya Bey, bizde -asrî manasıyla- roman ve hikâyenin hemen ilk müessisi, bugünkü nesrin mübdii oldu. Fikret'in nazımda yaptığını, *Aşk-ı Memnu* muharriri de aynı kuvvetle nesirde yaptı. Servet-i Fünun nesri denen şey, hiçbir itiraz korkusu olmadan iddia edilebilir ki, Halit Ziya nesridir; Servet-i Fünun nazmı sırf Fikret'in nazmı olduğu gibi..." Bu değerlendirmeler zamanı yakın olmasına rağmen hissîlikten uzaktır. Burada Cenap'ın hakkı yenmiş olmuyor. Bilinir ki Cenap'ın bütün sivriliklerini, sanat/Türkçe vb. bakımlardan Fikret hep yumuşatmıştır. Gelecekte edebiyat tarihinde bu iki şahsiyete şerefli bir sayfa ayrılacaktır.

Köprülü, diğer Servet-i Fünuncuları da değerlendirmekten geri kalmaz. Nitekim Hüseyin Cahit içinsöyledikleri dikkat çekicidir. Ona göre Hüseyin Cahit büyük bir sanatkâr değildir fakat dürüst bir Türkçe ile yazar. Onun dışında Servet-i Fünun sayfalarında roman veya küçük hikâye yazarlar, Türk edebiyatından habersiz, adeta Türkçeden başka bir lisana malik birtakım acemilerdir. Cahit Bey ile dilindeki bütün acemiliğine rağmen bazı küçük nesir parçaları yazmış olan Rauf Beyin eserlerinde Halit Ziya bütün kudretiyle görünür.

Servet-i Fünun mektebi denilen şey, nazımda Fikret, nesirde Halit Ziya'dır. Süleyman Nazif, doğrudan doğruya Kemal'in takipçisidir. Süleyman Nazif, "her türlü pisliklerle dolu bu çirkin ve kara sahnede alınının akı ile yükselen" "ateşin, samimî ve vatanperver biridir. Faik Ali ise Hamit'in takipçisidir. Ona göre Fikret, kendinden önce gelenlerden çok ileri gitmiştir. O zamana kadar şiir sahasına girmeyen pek çok şeyi o şiirin alanına sokmuştur. Dil ve ahenk itibarıyla de büyük ıslahat yapmıştır. Hamit Beyde bile kaybolmayan eski Şiraz şivesi, Fikret'te pek nadir hissedilir. Nesir de kısmen sadeleşti, kısmen de Fransız

şivesini benimsemeye çalıştı. Bu tespitlerden sonra Köprülü, II. Abdülhamit'in baskısından söz eder. Bu baskı altında onların daha fazla bir şey yapamayacaklarını ekler. Ona göre Servet-i Fünuncular o zaman bütün muhitte görülen yeis ve bedbinlik duygularıyla, sırf kendi ruhlarıyla, ferdî elemeleriyle meşgul olmayı, yani kendilerine çekilmeyi tercih etmişlerdir. (Köprülü, 1924: 95 vd.)

Kaynaklar

Akgül, Alphan. (2013), “Fuad Köprülü'nün Tevfik Fikret Eleştirileri”, *Karadeniz Araştırmaları*, Kış, nr.36, Ankara, s.277-286.

Beyatlı, Yahya Kemal.(2007), *Eğil Dağlar*, İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayını, İstanbul, 72 vd.

Köprülü, Mehmet Fuad.(1911). “Halûk'un Defteri”, *Servet-i Fünun*, nr. 1045, s. 99-103.

Köprülü, Mehmet Fuad.(1911). “Halûk'un Defteri Münasebetiyle”, *Servet-i Fünun*, nr. 1049, s. 195-200.

Köprülü, Mehmed Fuad. (1910).” Yeniler ve Eskiler”, *Servet-i Fünun*, nr. 983, 323-325; “Yeniler ve Eskiler 2”, *Servet-i Fünun*, nr. 1012, s. 399-403; Aynur İzler, Fuad Köprülü'nün İlk Makaleleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet Tezi, 1966, s. 46-49, 89-96.

Köprülü, Mehmet Fuad. (1924). *Bugünkü Edebiyat*, Cihan Biraderler Matbaası, İstanbul, s.82-97,297-313,314-318,324-329. (İslâm Ansiklopedisi, cüz 8,9; İstanbul, 1942; *Edebiyat Araştırmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1966, s. 358-359)

Köprülü, Mehmet Fuad.(2014). *Edebiyat Araştırmaları II*, İstanbul: Alfa Yayınevi, s. 381-403.

Köprülü, Mehmet Fuad.(1966). *Edebiyat Araştırmaları I*, Türk Tarih Kurumu Yayını, İstanbul, s. 358-359.

Parlatır-Çetin, İsmail-Nurullah.(2001). *Tevfik Fikret Bütün Şiirleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, s. 27, 259, 642.

Ünaydın, Ruşen Eşref.(2002). (Yay.Haz. Necat Birinci-Nuri Sağlam), *Diyorlar ki*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, s. 53 vd., 143 vd.